

Hřebíček, Libor

K vývoji systému profesionální orientace žáků všeobecně vzdělávacích škol v ČSSR v letech 1948-1981

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická. 1983, vol. 32, iss. 118, pp. [131]-143

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112645>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LIBOR HŘEBÍČEK

**K VÝVOJI SYSTÉMU
PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE ŽÁKŮ
VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍCH ŠKOL
V ČSSR V LETECH 1948–1981**

ÚVOD

Teorie i praxe naší socialistické výchovy v celém svém vývoji považovala a považuje za jeden ze svých vážných problémů výchovu mládeže k povolání a jeho uvědomělé volbě. Mnohá usnesení, rozborů a statistiky stranických, státních a resortních orgánů dokazují, že přes kladné výsledky, kterých v údobí existence socialistické výchovy v ČSSR bylo na poli profesionální orientace dosaženo, stále tato výchovná oblast zůstává za svými možnostmi, ale i za požadavky společnosti.

Není divu, že problém profesionální orientace je podrobován stálému a pečlivému zkoumání. Provádí je pedagogičtí pracovníci, ale i psychologové, sociologové, ekonomové, zdravotničtí pracovníci a další. Jsou zkoumány historické i současné aspekty tohoto problému, jeho procesuální stránka, obsahová stránka, jednotlivé články systému a vztahy mezi nimi, úloha a místo v rámci výchovy celé, atp. Je hledána podstata obtíží, ale i rezervy, kterých by bylo možno využít ke zlepšení stavu této specifické oblasti výchovy.

VYMEZENÍ PŘEDMĚTU ZKOUMÁNÍ

Snahou tohoto příspěvku je poukázat na některé stránky vývoje systému profesionální orientace žáků všeobecně vzdělávacích škol v údobí let 1948 až do současnosti. Jak dokazuje veškerá literatura, pojednávající o problému profesionální orientace, a samozřejmě i praxe, je třeba mít na paměti, že systém profesionální orientace ve svém celku představuje složitý výchovný jev, vnitřně široce strukturovaný jak po stránce obsahové, tak i procesuální a institucionální, v němž existuje řada vztahů a souvislostí různé intenzity a významu. Současně jde také o problematiku, která velmi těsně souvisí s širší výchovnou oblastí, kterou je systém pracovní výchovy a komunistické výchovy vůbec. A nakonec je zapotřebí uvést, že cíl profesionální orientace — tj. výchova mládeže k povolání a

jeho volbě, respektující jak společenské požadavky, tak i individuální zájmy a předpoklady — v mnoha směrech přesahuje nejen rámec systému profesionální orientace, ale i pracovní výchovy a celé výchovy vůbec. To ovšem znamená těsné a mnohostranné spojení zkoumané oblasti s životem společnosti vůbec, se stránkou politickou, ekonomickou i ideologickou.

Máme-li poznat systém profesionální orientace, je nutno jej poznávat jak z hlediska jeho jednotlivých stránek, tak i celku, v jeho formě dnešní i vývojové. Pro lepší pochopení podstaty problému musíme své poznávací úsilí rozšířit i na objasnění charakteristik celků (pracovní výchovy, komunistické výchovy i celé společnosti), v jejichž rámci má profesionální orientace své místo a s nimiž je pevně spjata řadou oboustranných vztahů, problémů a úkolů.

CHARAKTERISTIKA SYSTÉMU PROFESIONÁLNÍ ORIENTACE V JEDNOTLIVÝCH ETAPÁCH JEJÍHO VÝVOJE

Uplynulých více než třicet let existence naší socialistické společnosti představuje z hlediska jejich cílů i dosahovaných výsledků významné a vývojově značně členité období. Nejinak je tomu i s problematikou profesionální orientace, která jako výchovný a společenský jev je nedílnou součástí složitého vývoje celé výchovy a společnosti.

Chceme-li tedy — vzhledem k lepšímu poznání — rozčlenit vývoj profesionální orientace na určitá období, je nanejvýš vhodné vyjít z členění příznačného pro vývoj pracovní výchovy, komunistické výchovy jako celku i celé naší společnosti vůbec. Z tohoto hlediska můžeme rozlišit *tři etapy*, v nichž se systém profesionální orientace koncipoval, řešil specifické úkoly, dosahoval určitých úspěchů a potýkal se s dobově typickými problémy a nedostatky:

1. etapa: 1948—1959;
2. etapa: šedesátá léta;
3. etapa: od počátku sedmdesátých let do současnosti.

V další části uvedeme charakteristiku obsahu jednotlivých etap vývoje profesionální orientace u nás.

PRVNÍ ETAPA

V samotném začátku tohoto období, ihned po slavném únorovém vítězství našeho pracujícího lidu nad buržoazií v roce 1948, se uskutečnila řada převratných změn v oblasti politického, ekonomického a ideového života společnosti. V souvislosti s nimi jsou zcela nově postaveny i cíle pro oblast výchovy k povolání a jeho volbě. *IX. sjezd KSC* ukládá celému školství důležitou povinnost usměrňovat a odborně i ideově připravovat a vychovávat v dostatečném počtu a kvalitě novou inteligenci, oddanou rozvíjející se socialistické společnosti. Vedle toho se požaduje věnovat patřičnou pozornost i výchově dorostu pro dělnická povolání, především pro

hornická a hutnická. Zvláštností doby je, že hlavním zdrojem pracovních sil pro většinu dělnických povolání v nově se formujícím průmyslu jsou dospělí pracovníci z řad rolnictva a žen v domácnosti. Toto umožnilo věnovat přednostní pozornost výchově socialistické inteligence, jak na to upozorňuje například *Ondrej Pavlík*.¹

Výchova mládeže k povolání a jeho volbě nabývá v této etapě podstatně jiného charakteru, než tomu bylo v Československu kdykoliv předtím. Především je podmíněna nově vytvořenými vztahy lidí k výrobním prostředkům a k práci samotné, je podmíněna postupným stíráním rozdílů mezi prací tělesnou a duševní, je založena na plánovitém a zároveň demokratickém usměrňování volby povolání v duchu celospolečenských cílů, ale i na základě zájmů, schopností a nadání jednotlivých žáků.

Již od počátku se v procesu profesionální orientace — a to i na všeobecně vzdělávacích školách — prosazuje základní princip komunistické výchovy, tj. *spojení teorie s praxí, školy s výrobními a společenskými organizacemi a institucemi*. V duchu tohoto principu se uskutečňuje demokratizace a sjednocení československé výchovně vzdělávací soustavy. Na školách se obsahově i organizačně prosazuje pracovní výchova pro všechny. Za její základ se považuje všeobecné a polytechnické vzdělání a výchova, doplňovaná zájmovou a obecně prospěšnou prací.² To jsou ovšem z hlediska profesionální orientace opatření skutečně zásadní. V jejich intencích se výchova k povolání a jeho volbě stává součástí a výsledkem působení celé nově pojaté výchovně vzdělávací soustavy a především systémem pracovní výchovy. Jde o zásadně odlišné pojetí od profesionální orientace praktikované v buržoazní ČSR, kde vedení k volbě povolání probíhalo v podstatě mimo rámec výuky a jeho hlavním činitelem byla především rodina, vedle profesijně poradenského aparátu a některých dalších pomocných činitelů a vlivů.

Na základě nově pojatých obecných i specifických výchovných cílů se nově konstituuje systém profesionální orientace všeobecně vzdělávacích škol i po stránce institucionální. Na počátku padesátých let je zrušena přežívající soustava poradenství pro volbu povolání, působící dosud paralelně a vcelku izolovaně vedle školy. *Těžištěm výchovy k povolání a jeho volbě se stává škola a vyučovací proces*, nabývající postupně hlubšího polytechnického a pracovního rázu, zvláště v přírodovědně a technicko-pracovně zaměřených předmětech.³

Mnohé kladné výsledky a zkušenosti, kterých naše školství při prosazování polytechnického vzdělání v prvních letech socialistické všeobecně vzdělávací školy dosáhlo, umožnily v roce 1957 svolat *I. celostátní polytechnickou konferenci* s mezinárodní účastí. Na základě využití rozsáhlých sovětských poznatků a řady zkušeností naší školské praxe byla zpřesněna úloha a místo polytechnického vzdělání v systému komunistické

¹ O. Pavlík, *Pracovní výchova mládeže v socialistické společnosti*, Bratislava 1979, s. 227, 267 ad.

² O. Baláž, *Rozvoj společnosti a systém pracovní výchovy*, in: *Rozvoj společnosti a výchova*, Bratislava 1977, s. 137.

³ O. Pavlík, *Pracovní výchova mládeže v socialistické společnosti*, s. 226. O. Baláž, *Rozvoj společnosti a systém pracovní výchovy*, s. 137.

výchovy. Z obsahového hlediska byly vyznačeny její dvě základní stránky:

1. poznávání základů věd a současné průmyslové a zemědělské výroby;

2. vytváření praktických dovedností a návyků potřebných pro práci se základními výrobními nástroji.

V tom všem se viděl základ, který umožňuje svobodnou volbu vhodného povolání.⁴

V návaznosti na školu se začala rozvíjet zájmová pracovní činnost v rozličných přírodovědných, technických a rukodělných kroužcích. Organizují se první formy veřejně prospěšné práce. Svým dílem přispívá i pionýrská organizace a ČSM, a to jak prostřednictvím zájmové pracovní činnosti, tak veřejně prospěšné práce (brigády, stavby mládeže ad.). Na různých kvalitativních úrovních se uskutečňuje spolupráce všeobecně vzdělávacích škol s výrobními a společenskými organizacemi.

Výraznou roli v profesionálním zaměření dětí sehrávají nadále rodiče, příbuzní a známí. Při vlastní volbě povolání se prosazují jako činitelé nejvýznamnější; jejich vliv ovšem mnohdy není v souladu s celospolečenskými záměry, ani s předpoklady samotných dětí. Celý systém profesionální orientace dotvářejí instituce pro plánované rozmísťování pracovních zdrojů (v padesátých letech Státní úřad plánovací) a dorostové odbory referátů pracovních sil při okresních a místních národních výborech.

Vcelku lze říci, že výchova žáků k povolání a jeho volbě, rozvíjená u nás v padesátých letech, byla již od počátku organizována jako *systémová výchovná práce* celé řady činitelů z úseku školského, mimoškolského i z rodiny. Vedoucí úloha byla jednoznačně přisuzována škole. Základní skutečnosti, které umožnily a současně diktovaly nutnost systémové práce všech institucí a činitelů zainteresovaných na výchově k povolání i na rozmísťování zdrojů mladých pracovních sil do jednotlivých profesí, byly tyto:

1. zařazování mládeže do povolání probíhalo podle celostátního plánu, avšak při respektování individuálních zájmů a předpokladů;

2. veškerá výchovně vzdělávací činnost na všeobecně vzdělávacích školách měla ráz pracovní a polytechnické výchovy.

Profesionální orientace mládeže se v tomto období nevyhnula některým závažným problémům a nedostatkům: plánování potřeb pracovníků do jednotlivých profesí nebylo přesné a dostatečně perspektivní; polytechnický ráz vzdělání nebyl při výchově žáků naplňován v uspokojivé míře (evidentní nedostatky v materiálně technickém vybavení škol a nedostatečná kvalifikace velké části učitelů); vážla spolupráce jednotlivých institucí se školou; informování žáků o profesích a o světě práce, ale i poznávání jejich profesionálních zájmů a předpokladů se provádělo nedostatečně; různorodé formy profesionální orientace se často nahrazovaly krátkodobými administrativně náborovými akcemi v posledních ročních školách.⁵

⁴ Tamtéž, s. 139.

⁵ J. Koščo a kol.: *Výchova žiakov k povolaniu*, Bratislava 1962, s. 79—83. J. Doležal: *Poradny pro volbu povolání nebo výchova k povolání?*, in: *Výchovný poradce*, Praha 1964, č. 1, s. 12—13.

DRUHÁ ETAPA

Údobí šedesátých let, které do této etapy zařazujeme, bylo bohaté na řadu společensky závažných událostí a kvalitativních změn, které se odehrály v politice, ekonomice, ideologii a pochopitelně i ve výchově. Začátek druhé etapy ve vývoji celé naší výchovně vzdělávací soustavy a systému profesionální orientace byl výrazně ovlivněn jednáním a závěry historického zasedání ÚV KSC ve dnech 22.—23. dubna 1959. Výsledky jednání tohoto nejvyššího stranického orgánu byly shrnuty do usnesení „*O těsném sepětí školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR*“. V něm je znovu potvrzena úloha výchovy jako významného činitele při výstavbě socialismu v naší společnosti. Je zde vyzvednuta funkce nové, pracovně a polytechnicky zaměřené výchovy a vzdělání na všech typech škol, respektující objektivní požadavky bouřlivého rozvoje vědy, techniky a kultury v rámci socialistické výrobní a společenské praxe. „Vzdělaný člověk, který se má účastnit budování socialismu a komunismu, musí znát nejen základy věd, ale i vědecké základy výroby, její technologii a organizaci, musí znát základní výrobní odvětví, získat určité pracovní dovednosti a současně musí mít základní odbornou přípravu pro práci v některém odvětví národního hospodářství a kultury. Všeobecné a polytechnické vzdělání bude i nadále tvořit základ, avšak na vyšším stupni bude spojeno s odborným vzděláním různého zaměření a rozsahu. Jen tak se překoná odtrženost školy od života, vyučování a vzdělání od výroby a zároveň se zvýší kvalita všeobecného a polytechnického vzdělání i příprava pro praktická povolání.“⁶ Jak připomíná *O. Baláz*⁷ i *O. Pavlík*,⁸ toto usnesení (a celé údobí na počátku šedesátých let) znamenalo vrchol v dosavadním úsilí o realizaci pracovní a polytechnické výchovy a profesionální orientace na československých školách.

Usnesení ÚV KSC „*O těsném sepětí školy se životem*“ a v návaznosti na ně i *školský zákon z prosince 1960* byly mocnými impulsy pro další rozvoj systému výchovy naší mládeže k povolání a jeho volbě. Nejpodstatnější bylo, že se upevnilo její místo v celém systému komunistické výchovy žáků základních i středních škol. Jak uvádí *O. Pavlík*,⁹ podstatně se rozvinula pracovní a polytechnická výchova na školách, především v pracovně technických předmětech (v ručních pracích na I. stupni, v pracích v dílnách a na školních pozemcích na II. stupni ZDS a v předmětu „základy výroby“ na vyšší střední všeobecně vzdělávací škole), kde bylo snahou realizovat obě stránky polytechnického vzdělání: formování teoretických vědomostí o základech vědy, výroby a určitých profesí i vytváření dovedností v používání základních nástrojů, strojů a materiálů ve vybraných pracovních oborech. Velká část pracovní výchovy a polytechnického vzdělání se uskutečňovala přímo v závodech a v zemědělských družstvech za spolupráce pracovníků těchto institucí. Výrobní praxe představovala vše-

⁶ Usnesení a dokumenty ÚV KSC od XI. sjezdu do celostátní konference 1960. Praha 1960, s. 323.

⁷ *O. Baláz*, *Rozvoj společnosti a systém pracovnej výchovy*, s. 140.

⁸ *O. Pavlík*, *Pracovní výchova mládeže v socialistické společnosti*, s. 228.

⁹ *Tamtéž*, s. 228.

stranně a konkrétně zaměřený způsob orientování žáků základních a středních škol k volbě povolání. Je však třeba říci, že výrobní praxe často neměla požadovanou odbornou a výchovnou úroveň, což velmi snižovalo její vliv jako prostředku profesionální orientace.

V rozvoji systému výchovy k volbě povolání se stále více ukazovalo, že v některých směrech není schopen v plné míře uskutečnit všechny úkoly, které by bylo zapotřebí splnit. Především stále vážlo poznávání (diagnostikování) profesionálního vývoje osobnosti žáků, zvláště tzv. žáků problémových, ale i žáků talentovaných. Slabou úroveň mělo i informování žáků o profesích i jejich výchova na základě individuálního přístupu k nim. Na školách velmi citelně chyběl činitel, který by metodicky řídil, organizoval a koordinoval práci všech školských pracovníků navzájem, ale i spolupráci školy s jinými institucemi, především s rodinou, s výrobními organizacemi i se zařízeními plánovacími a rozmísťovacími.

Na základě iniciativy psychologických, pedagogických i dalších odborných pracovníků se v roce 1961 sešel v Bratislavě I. celostátní seminář k otázkám profesionální orientace, který se snažil dát uspokojivou odpověď na mnohé aktuální otázky. Především zde byl formulován předmět profesionální orientace jako „soubor teoretických principů a poznatků, metod a pracovních technik, jakož i organizačních opatření, která svým uplatněním v praxi společenského života mají pomoci vědecky řešit otázky výchovy k povolání, jeho správné volbě, řešit otázky rozmísťování kádrů i jejich počáteční adaptace na povolání (resp. na další odborné studium).“¹⁰

Účastníci jednání se shodli v tom, že výchova k přiměřené volbě povolání, která je v souladu jak se společenskými potřebami, tak i s individuálními zájmy a možnostmi, je jevem rozsáhlým, který v určitých směrech překračuje rámec celého systému dosavadní výchovy. Proto je nezbytné sladit spolupráci výchovných pracovníků s odborníky z dalších odvětví, především z psychologie, sociologie, ekonomiky, práva, lékařských věd ad.¹¹

Z obsahového hlediska byly naznačeny tyto hlavní složky výchovy k volbě povolání:

- všeobecná profesionální edukace (tj. všeobecná, polytechnická a pracovní výchova žáků);
- profesionální informace;
- profesionální konzultace (uskutečňované pracovníky systému výchovného poradenství);
- profesionální rozmísťování a výběr;
- profesionální adaptace.¹²

Velká část jednání semináře byla věnována rozboru systému profesionální orientace. Bylo zdůrazněno, že uvedený systém je nedílnou součástí většího celku, tj. komunistické výchovy mládeže, výrazně orientované polytechnicky a pracovní. Z hlediska institucionálního byla oprávněně za hlavní článek systému označena škola vedle institucí mimoškolních a ro-

¹⁰ J. Koščo a kol., *Výchova žiakov k povolaniu*, Bratislava 1962, s. 14.

¹¹ Tamtéž, s. 5 a 16.

¹² Tamtéž, s. 15.

diny. Kromě toho byla ovšem profesionální orientace pojata i jako určitá nadstavba, která rozšiřuje, prohlubuje a dokončuje výchovné působení školy ve směru orientace jednotlivých žáků na konkrétní povolání a jeho volbu. V obdobném smyslu byla chápána funkce a náplň práce výchovných poradců a výchovně psychologických poradenských institucí jakožto pomocných činitelů a zařízení školy. Jejich zřízení bylo z hlediska aktuálních problémů volby povolání považováno za nezbytné.¹³

Seminář také doporučil všeobecně používat termín „profesionální orientace“ jako označení pro výchovnou oblast, jejímž obsahem je výchova k povolání, volba povolání i problematika počáteční adaptace člověka v profesi. Termín byl doporučen i přesto, že — jak bylo konstatováno — není zcela přesný. Pro jeho oficiální uznání hovořilo jeho rozšířené používání v ČSSR i v zahraničí i ta skutečnost, že je v každém případě výstižnější, než všechny dosud používané obdobné termíny.

Snahy o systémové pojetí profesionální orientace na všeobecně vzdělávacích školách v šedesátých letech nakonec našly svůj výraz i v oficiálním dokumentu ministerstva školství nazvaném „*Směrnice pro vybudování soustavy výchovného poradenství na základních devítiletých školách*“.¹⁴ V dokumentu je zakotveno, že výchova k volbě povolání je vzhledem ke svému velkému politickému významu jednou ze základních součástí společenského poslání učitelů, vychovatelů i rodičů. Uskutečňuje se dlouhodobě, v rámci celého výchovně vzdělávacího procesu a na základě spolupráce školy s rodinou, závody, družstvy a společenskými organizacemi. K prohloubení výchovy k volbě povolání a péče o talentované a zaostávající žáky a o mládež s výchovnými obtížemi se zřizuje *soustava výchovného poradenství*, jejímž hlavním článkem je výchovný poradce. Do této funkce mají být zařazováni zkušení členové pedagogických sborů, kteří nabudou speciální (postgraduální) vzdělání z pedagogiky a psychologie a získají přehled o situaci a potřebách národního hospodářství. V rámci své funkce mají provádět činnosti individuálně poradenské, metodické, organizační a koordinační. Dále se podle uvedené směrnice mají zřizovat při SRPŠ tzv. „komise pro výchovné otázky a volbu povolání“, jakožto orgán pomáhající koordinovat činnost rodiny a školy. Pro úsek středních škol byla v roce 1963 vydána obdobná „*Směrnice o výchově k volbě povolání na středních všeobecně vzdělávacích a středních odborných školách*“.¹⁵

Přes všechny vytvořené nezbytné předpoklady byl další vývoj systému profesionální orientace ve znamení narůstajících problémů a obtíží, souvisejících s ústupem celé výchovně vzdělávací soustavy od pracovního a polytechnického charakteru. Byla zde i souvislost se základními krizovými jevy celospolečenskými, které nakonec vyústily na konci šedesátých let v pokus o revizi podstaty socialistické společnosti. Na zastavení slibného vývoje pracovní a polytechnické výchovy a profesionální orientace žáků

¹³ J. Koščo: Úkoly profesionálnej orientácie v našej škole, in: *Pedagogika* 1961, r. XI, č. 3, s. 316.

¹⁴ Směrnice pro budování soustavy výchovného poradenství na základních devítiletých školách, *Věstník MŠK* 1962, r. XVIII, seš. 2, s. 13—15.

¹⁵ Směrnice o výchově k volbě povolání na středních všeobecně vzdělávacích a středních odborných školách, *Věstník MŠK* 1963, r. XIX, seš. 17, s. 190—191.

všeobecně vzdělávacích škol se nepochybně podílely také mnohé těžkoosti, které se v souvislosti s přestavbou školské soustavy nepodařilo eliminovat.¹⁶ Podle názoru *M. Hargaše*,¹⁷ který je doložen mimo jiné i závěry plén ÚV KSČ z let 1962 a 1964, šlo o tyto hlavní příčiny:

- pro novou koncepci pracovní a polytechnické výchovy a profesionální orientace se nevytvořily potřebné kádrové, materiální a ekonomické podmínky a výchova měla formální ráz s nepřiměřeným využíváním verbálních metod vyučování;
- nerozvinul se systém mimoškolní výchovy a její základní funkce, tj. diferencovaný rozvoj individuálních zájmů a schopností žáků;
- úzkostlivá starost o nepřetěžování žáků (zvýrazňovaná od počátku šedesátých let) přecházela do krajnosti, totiž k nedostatečnému vytěžování schopností dětí.

Hodnotíme-li průběh šedesátých let z hlediska cíle, který před školský systém a jmenovitě před profesionální orientaci byl postaven, tj. zvládnout problém výchovného usměrnění mládeže především na dělnická povolání, musíme konstatovat, že tento cíl nebyl plněn ani po stránce kvalitativní, ani kvantitativní. Za reprezentativní potvrzení uvedené skutečnosti můžeme vzít názor již citovaného slovenského školského pracovníka *M. Hargaše*, podložený statisticky i výsledky vlastních výzkumů, stejně jako výsledky výzkumů pracovníků dalších. „Základní škola jako by stále více ztrácela své společenské funkční poslání — připravovat mládež do života, tj. pro společnost a její potřeby. Tak například za posledních deset let se nepodařilo na Slovensku ani jednou uspokojivě splnit plán rozmístění dorostu, a to ani co do kvality, ani co do kvantity. Z kvantitativních ukazatelů plánu se nedostatečně plnily především úkoly v získávání dorostu do učebních poměrů v některých klíčových odvětvích národního hospodářství — v hornictví, stavebnictví, zemědělství, dopravě, chemii . . . Nedostatečná kvalita profesionální orientace žáků se projevovala i v nedostatečném vyhranění a labilnosti profesionálních zájmů žáků, v nedostatečném poznání a rozvíjení zájmů a schopností uchazečů atd.“¹⁸ Hlavní příčinu charakterizovaného stavu vidí Hargaš ve slabé práci a spolupráci všech tří základních článků profesionální orientace — školy, mimoškolní sféry a rodiny.

TŘETÍ ETAPA

V prvních letech této etapy dochází k nápravě politických, ekonomických a ideologických chyb, které se projevíly v naší společnosti v šedesátých letech a zvláště v údobí 1968—69. K celkovému konzolidačnímu úsilí se od počátku připojuje i oblast výchovy. Pod vlivem celé řady kritických jednání stranických a státních orgánů se vyvíjí velké úsilí k tomu, aby se stanovily nové úlohy, místo i organizace systému profesionální orientace

¹⁶ O. B a l á ž, Rozvoj spoločnosti a systém pracovnej výchovy, s. 141. O. P a v l í k, Pracovná výchova mládeže v socialistickej spoločnosti, s. 228—232.

¹⁷ M. H a r g a š, Profesionálna orientácia na základnej škole, Bratislava 1959, s. 101.

¹⁸ Tamtéž, s. 7—9.

na všech stupních škol. Vychází se přitom z pozitivně a kriticky zhodnocené koncepce profesionální orientace z konce padesátých let a první poloviny let šedesátých jako pojetí, které odpovídá potřebám socialistické společnosti a jejím požadavkům na profesionální výchovu mládeže.

Významným počinem, zaměřeným na neprodlenou obnovu kontinuity v rozvoji polytechnického základu veškeré výchovy a profesionální orientace mládeže bylo svolání *II. celostátního polytechnického semináře* s mezinárodní účastí. Jednání semináře se neslo v duchu co nejtěsnějšího spojení výchovy s problémy socialistické společnosti v podmínkách vědeckotechnické revoluce. Bylo příznačné, že tato akce přímo navázala na I. polytechnický seminář z roku 1957 a obdobně řešila problematiku profesionální orientace jako nerozlučnou součást a vyvrcholení procesu pracovní výchovy a komunistické výchovy vůbec.

Problém pracovní výchovy, polytechnického vzdělání a profesionální orientace mládeže byl v sedmdesátých letech na pořadu jednání mnoha stranických a školských orgánů. V duchu těchto jednání a zvláště v duchu závěrů XVI. sjezdu KSČ je jednoznačně stanoven cíl profesionální orientace žáků všeobecně vzdělávacích škol takto: V rámci profesionální výchovy veškeré mládeže v souladu s potřebami společnosti i individuálními zájmy a předpoklady je nezbytné zajistit především orientaci žáků na dělnická povolání.¹⁹ Základní zdůvodnění velkého významu výchovy dělnických kádrů podalo ovšem již zasedání červencového pléna ÚV KSČ v roce 1973. *Vasil Biřak* tehdy mimo jiné řekl: Úloha dělnické třídy v procesu vědeckotechnické revoluce — jak dokazují fakta — se nijak nesnižuje, naopak neobyčejně vzrůstá. Vždyť vedoucí postavení této třídy v politickém systému je hlavní zárukou, že věda a technika budou sloužit celé společnosti. Dělnická třída má přece nejvlastnější zájem na vědeckotechnické revoluci... V celém tomto procesu přetváří sama sebe, zvyšuje svou vzdělanost a kvalifikační úroveň a osvojuje si nový styl myšlení.²⁰

Úlohou a místem profesionální orientace žáků všeobecně vzdělávacích škol se v souvislosti se současnou přestavbou československého školství na základě dokumentu „*Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*“ z roku 1976 zabývá celá řada pedagogických pracovníků (*Baláz, Hargaš, Klímová, Koščo, Mojžíšek, Pavlík* ad.).²¹ Jak zdůrazňuje *O. Pavlík*, orientace k dělnickým povoláním je nejen odborným, ale i politickým úkolem všech výchovných pracovníků. Závažné je jeho kritické konstatování, že v současné době odchází do dělnických povolání z našich škol značná část mládeže jen jaksi z nouze a bez zájmu. Bezpochyby oprávněný je i jeho požadavek, aby se řady naší dělnické třídy doplňovaly plynule

¹⁹ Hlavní úkoly základního a středního školství po XVI. sjezdu KSČ, Praha 1981, s. 8.

²⁰ Zpráva předsednictva ÚV KSČ o hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ, Práce 30/10 1973, s. 4.

²¹ Vedle již citovaných prací srovnaj např.: *M. Klímová*, Výchovné poradenství v ČSSR. Školní a profesionální poradenství v zahraničí. Praha 1974. *M. Klímová*: Systém profesionální orientace a poradenství žáků ZDŠ, in: Výchovný poradce, Praha 1972, č. 3. *L. Mojžíšek*, Úvod do teorie pracovní výchovy, Praha 1971. *L. Mojžíšek*, Pracovní výchova, polytechnické vzdělávání a profesionální orientace, Praha 1978.

a v dostatečné míře ne odněkud z okraje populace, ale z hlavního proudu dorostu.²²

Vývoj profesionální orientace žáků v celém svém průběhu prokázal, že socialisticky chápaná výchova k povolání a jeho volbě je na všeobecně vzdělávacích školách možná jen při stálém dodržování řady základních podmínek. V podstatě jde o podmínky, které byly již nastoleny a postupně naplňovány v padesátých letech a v první polovině šedesátých let.

Za jednu ze základních podmínek se všeobecně považuje to, že *profesionální orientace je a musí být nedílnou součástí systému komunistické pracovní výchovy mládeže*, jeho vyvrcholením a také kritériem hodnocení. Profesionální orientace je a musí být obsahovým prvkem veškeré všeobecné a polytechnické výchovy, veřejné prospěšné práce a zájmové pracovní činnosti. Zde se formuje všestranný základ, bez kterého by orientace v profesích a uvědomělá volba životního povolání nebyla myslitelná.

Další zásadní skutečností, na které závisí plnění cílů profesionální orientace z hlediska společnosti i jednotlivých žáků, je to, že *v jejím procesu budou kvalitně naplňovány všechny formativní cíle*. Podle O. Baláže mezi ně patří poznávání žáka, jeho informování, konzultování se žákem a jeho dlouhodobé výchovně vzdělávací formování v souladu s objektivními a subjektivními faktory.²³ Uvedené cíle na sebe navazují, prolínají se a tvoří proces profesionální orientace. Na základě široce pojatého a soustavně prováděného poznávání žáka a jeho informování a konzultování s ním jsou stanovovány kratší i dlouhodobé prognózy jeho profesionálního zaměření a podle nich se na žáka konkrétně výchovně působí. Cyklus informací o profesích a světě práce, výchovných diagnóz, prognóz i výchovných zásahů se v průběhu profesionální orientace žáků mnohonásobně opakuje a v závěru školní docházky vyvrcholuje konečnou diagnózou a prognózou (ve formě osobní charakteristiky) a volbou životního povolání.

Za další nezbytný požadavek moderní profesionální orientace je třeba považovat dlouhodobé a postupně zpřesňované *vedení žáků ke 2—3 profesím*, ze kterých se nakonec provádí vlastní volba. Praxe prokazuje, že s informováním, poznáváním a upravováním profesionálních profilů žáků je potřebné začínat již v prvních ročnících základní školy a soustavně a intenzivně daný proces rozvíjet v průběhu celého druhého stupně základní školy a školy střední.

Mezi základní podmínky efektivní a cílevědomé profesionální orientace patří také *zásada systémového pojetí práce všech institucí a činitelů*, kteří nezbytně — v zájmu naplňování cílů společenských, ale i předpokladů a požadavků jednotlivců — musí vstupovat do pravidelných a soustavných výchovných interakcí.

Z hlediska institucionálního lze stanovit tuto *strukturu systému profesionální orientace žáků* všeobecně vzdělávacích škol:

1. *Profesionální orientace organizovaná ve škole*: Stěžejním článkem je zde soubor povinných a volitelných předmětů a jejich vyučujících. Výchovně vzdělávací proces, který je v nich organizován, zajišťuje ve svém

²² O. Pavlík, *Pracovní výchova mládeže v socialistické společnosti*, s. 271.

²³ O. Baláž, *Rozvoj společnosti a systém pracovnej výchovy*, s. 187.

celku realizaci všeobecného a polytechnického základu orientace k povoláním a jejich volbě.

Za jednoho z hlavních činitelů v rámci školy je třeba považovat třídního učitele. Je rozhodujícím organizátorem a koordinátorem široce a dlouhodobě prováděného poznávání žáků, jejich informování i cílevědomého vedení. Má hlavní úlohu v udržování pravidelné spolupráce s rodiči a mnoha dalšími institucemi.

Výchovný poradce je hlavním organizátorem systému profesionální orientace na celé škole. Těsně spolupracuje s vedením školy a udržuje pravidelný styk se zástupci výrobních a společenských organizací. Dále spolupracuje a metodicky řídí (z hlediska profesionální orientace) všechny výchovné pracovníky školy. V přiměřeném rozsahu uskutečňuje individuální poradenskou činnost, zaměřenou na žáky problémové, talentované a další, kteří žádají individuální konzultace a informace.

Organizační a výchovnou úlohu v procesu profesionální orientace plní rozmístovací komise a komise pro výchovné otázky a volbu povolání při SRPŠ. Velké možnosti, především na poli rodičovské osvěty, má celá organizace SRPŠ. Školní družiny a školní kluby, společně s PO SSM, organizují různorodé formy zájmové pracovní činnosti a veřejně prospěšné práce, a tak umožňují rozvoj individuálních profesionálních zájmů, schopností a nadání.

2. *Profesionální orientace organizovaná v mimoškolních výchovných zařízeních:* Zařazujeme sem činnost lidových škol umění, jazykových škol, domů pionýrů a mládeže, stanic mladých techniků a přírodovědců ad., které opět především rozvíjejí žákovské zájmy, schopnosti a nadání v individuálních a skupinových formách činnosti.

3. *Profesionální orientace rozvíjená ve výrobních a společenských organizacích a v hromadných sdělovacích prostředcích:* Základním článkem této oblasti jsou průmyslové závody, podniky, provozy, JZD, státní statky, výzkumné a jiné ústavy, úřady, ve kterých se — obvykle na základě dohodnuté spolupráce se školami — organizují dlouhodobé, krátkodobé i jednorázové akce zaměřené na rozvíjení jak všeobecného polytechnického vzdělání a výchovy žáků, tak i jejich veřejně prospěšné práce a zájmové pracovní aktivity.

Dále sem zařazujeme pedagogicko-psychologické poradny. Jsou významnými články v systému profesionální orientace žáků všeobecně vzdělávacích škol. Podle O. Baláže²⁴ i mnoha dalších autorů jsou důležitými odbornými, pomocnými zařízeními (servisními zařízeními), která těsně spolupracují se základními a středními školami při cílevědomém profesionálním usměrňování všech žáků. Tyto instituce pomáhají školám jednak metodicky, jednak organizačně, koordinačně i individuálně poradensky.

Důležitou organizační a usměrňující roli, zvl. u žáků základních škol a jejich rodičů, hrají náboroví pracovníci odborů pracovních sil příslušných okresních národních výborů a jednotlivých závodů, podniků a dalších organizací, a to zvláště ve fázi rozhodování a zařazování mládeže do konkrétních povolání, škol a učilišť. Hromadné sdělovací prostředky (roz-

²⁴ Školské a profesijné poradenstvo v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti, Bratislava 1976, s. 89—91.

hlas, televize, film, knihy, náborové brožury, letáky, výstavy ad.) mají, jak se prokazuje, velký profesionálně orientační vliv na žáky posledních ročníků škol. V současnosti se rozvíjejí snahy o zkvalitnění vlivu těchto prostředků a koordinaci jejich činnosti s působením celého systému profesionální orientace.

4. *Rodina jako činitel profesionální orientace žáků*: Rodina si v usměrňování dětí k určitým profesím stále udržuje a zřejmě i do budoucna udrží velmi důležité postavení. S touto skutečností musí vážně počítat škola, výrobní organizace, poradenští a náboroví pracovníci a dlouhodobě — v duchu zájmů společnosti i samotných žáků — musí rodiče ovlivňovat a připravovat na volbu povolání jejich dětí.

Závěrem je třeba říci, že na výsledcích profesionální orientace se vedle všech uvedených institucí, činitelů, prostředků a činností podílí i působení celé řady dalších okolností a vlivů. Žáci základních, ale i středních škol jsou často při volbě svého povolání ovlivňováni sociálními rodinnými podmínkami, regionálními tradicemi a zvyklostmi, kamarády, známými, příbuznými, ale i mnoha dalšími náhodnými vlivy širšího sociálního prostředí. Působení všech těchto vlivů je velmi často v rozporu se zájmy společnosti i se zájmy žáků samotných. Je proto potřebné, aby tyto náhodné vlivy byly co nejvíce eliminovány. Možnost je jediná: *dlouhodobé soustavné profesionální usměrňování všech žáků* (mající tedy ráz pedagogického procesu), na kterém se nezbytně vedle školy podílí i výrobní a společenské organizace, poradenští a náboroví pracovníci i rodiče žáků.

К РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧЕНИКОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ В ЧССР В 1948 — 81 ГГ.

В статье решается проблема развития системы профессиональной ориентации учеников чехословацких общеобразовательных школ в период с 1948 г. по наши дни.

Здесь доказывается, что профессиональная ориентация — сложная общественная проблема выразительно воспитательного характера, у которой имеются тесные взаимоотношения с другими дисциплинами (психологией, социологией, медицинской наукой и др.).

При исследовании профессиональной ориентации нужно принимать во внимание названные обстоятельства.

Исследованный период можно распределить на три этапа:

1-ый этап: 1948—1959 гг.; в это время уже образованы основы современной социалистической профессиональной ориентации.

2-ой этап: 60-ые годы; представляет с собой этап дальнейшего развития системы профессиональной ориентации. С половины 60-ых годов это развитие прекращается в результате общего политического, экономического и идейного кризиса.

3-ий этап: с 70-ых годов до наших дней. Он характеризуется критической оценкой прошлого и снова развивает правильные принципы и прогрессивные традиции профессиональной ориентации первого и отчасти второго этапа.

ZUR ENTWICKLUNG DES SYSTEMS DER PROFESSIONELLEN ZIELSETZUNG IN DEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN SCHULEN DER ALLGEMEINEN BILDUNG

In dem Aufsatz wird die Entwicklung des Systems der professionellen Zielsetzung der Schüler in den tschechoslowakischen Schulen der allgemeinen Bildung im Zeitraum von 1948 bis zu heute behandelt.

Es wurde darauf hingewiesen, daß die professionelle Zielsetzung ein kompliziertes gesellschaftliches Problem ist, welche eine ausdrucksvolle Erziehungscharakteristik enthält, die noch mit anderen Disziplinen zusammenhängt. Bei der Untersuchung der professionellen Zielsetzung ist es nötig diese Tatsachen in Betracht zu ziehen. Der geprüfte Zeitabschnitt wird in 3 Etappen geteilt:

Erste Etappe: vom Jahre 1948 bis zum Jahre 1959. Hier wurden die Grundlagen der modernen professionellen Zielsetzung gebildet.

Zweite Etappe: zechziger Jahre. Hier folgte die Weiterentwicklung des Systems der professionellen Zielsetzung. Ab der Hälfte der 60-er Jahre blieb die Entwicklung infolge der gesellschaftlichen, ökonomischen und ideologischen Krise stehen.

Dritte Etappe: siebziger Jahre — bis zum heutigen Zeit. In diesem Zeitabschnitt wird die Vergangenheit einer kritischen Bewertung unterzogen und es erfolgt eine neue Entwicklung der richtigen Prinzipien und fortschrittlichen Traditionen der professionellen Zielsetzung der Ersten und zum Teil der zweiten Etappe.

